

לימוד תורה בגיל הנעורים*

מבוא

ראשי הישיבות התיכוניות, הר"מים והמחנכים עמלים רבות על חינוך הנוער, ועל כך אנו כציבור חבים להם תודה עמוקה. אולם למעשה, לימוד התורה בגיל הנעורים נמצא במשבר כבר כמה שנים, והמצב מחמיר והולך¹. נראה כי עתודות תלמידי החכמים לעתיד מתדלדלות, ואנו הולכים ומתרגלים לבינוניות בה אנו שרויים. ועדות רבות הוקמו, כנסים שונים נערכו, ושיטות הוראה מגוונות נוסו, ותרופה אין. אמנם, חלק גדול מהרעיונות שעלו, שייך לתחום הדידקטי; החל משילוב תורה ומחשב, דרך צביעת שלבי הגמרא בצבעים שונים, ועד לכדי ייאוש מלימוד הגמרא בכלל². מאמר זה ינסה להסיט את תשומת הלב מאמצעי הלימוד

* תודתי לכל המסייעים לכתיבת מאמר זה, על הערותיהם והארותיהם.
1. ראה למשל מאמרו של בנימין דומוביץ' "ניב המדרשה" כב-כג תש"ן עמ' 286: "מתברר להוותנו, כי לא זו בלבד שאין מרבים בישיבה התיכונית אהבת תורה, אלא גם יוצרים דחיה וניכור מפניה עד כדי שנאה ר"ל אצל אחוז גבוה של התלמידים... המציאות העגומה היא שרבים מתלמידינו בישיבות התיכוניות מבטלים תורה תוך כדי ישיבתם ליד הגמרא הפתוחה בשיעורים ובסדרים, ולאחר... (כ) 5000 שעות לימוד תלמוד רשמיות, אין הבוגר המצוי יודע להכין כראוי באופן עצמאי דף גמרא ואף אינו קובע עיתים לתורה, אלא אם כן הוא ממשיך ללמוד בישיבה הגבוהה".
על ההשלכות לאחר סיום שנות הלימוד ראה מאמרו של הרב יוסף כפיר, "מכילין", הוצאת תבונות אלון-שבות תשנ"ח, עמ' 237. וראה גם "שמעתין" 135, 136, ועוד. לאחרונה הקציב משרד החינוך סכום גדול לבחינת הנושא מכל היבטיו, לאחר שוועדות רבות שהוקמו בשנים האחרונות לא הועילו תועלת ממשית לפתרון הבעיה.
2. ראה מאמרו של הרב אהרון ליכטנשטיין: "הוראת הגמרא בישיבות התיכוניות", "שנה בשנה" תשס"א עמ' 315, בהצעה לעבור בחלק מהמוסדות מלימוד גמרא ללימוד רמב"ם.

למהותו, תכליתו והאקלים הראוי סביבו, ויקרא לבחינה מחודשת של מסגרת הלימוד הרווחת - הישיבה התיכונית. נושא זה צריך להיות נדון על רקע מצבו הרוחני של הציבור, תוך התייחסות להשפעה הולכת וגוברת של התרבות המערבית עליו, לעוצמתם של התקשורת, המדיה הטלוויזיונית, האינטרנט, ועוד, ואף להתפתחות מגמות פוסט-מודרניות בציבור הדתי, "אורתודוקסיה" מודרנית וכדו'. למעשה, לא יתייחס המאמר לשני האחרונים, הן משום שתופעות אלה מצריכות טיפול בסיסי הרבה יותר, שחורג מתחום העיסוק בגיל הנעורים ובלימוד התורה, והן, ובעיקר, משום שכל עוד אין נכונות לשינוי מהותי בקרב לומדי תורה ושוחריה, מה לנו כי נלין על אלה שאינם רואים לעצמם זכות להיות כפופים לה? בעוד התפיסות הנ"ל צוברות תאוצה, דומיננטיות ואקטיביות, עולם התורה קופא על שמריו, ומסרב להתחדש-להתיישן, ולגלות אקטיביות נגדית.

א. שילוב אמצעים דידקטיים

אכן, יש הכרח לשלב אמצעים דידקטיים בלימוד בכלל, ובלימוד גמרא בפרט, אך בל נשלה עצמנו שהתמקדות בכיוון זה תביא את הישועה. דומה שיש בכך גם משום זלזול באינטליגנציה של הנוער. מריחת דבש על דף החומש מתאימה לגיל ה"חדר", ולא לנערים בוגרים החיים בעולם רחב מאוד כשלנו, בעלי יכולת התקשורת עם כל העולם, חשיפה בפני מקורות מידע נרחבים, ואף, לצערנו, בפני פיתויים יצריים.

דבר ברור הוא, ששום שיעור גמרא, יהיה מעניין ככל שיהיה (והוא יכול וחייב להיות כזה), לא יגיע לרמת המשיכה המאפיינת את עולם התרבות המערבי. הגמרא לא יכולה להיות כזו, לא צריכה להיות כזו, ואף אסור לה שתהיה כזו. הניסיון להצמיד את לימוד התורה ל"מדד" של תרבות המערב, כמוהו כניסיון להצמיד מטבע עתיקה מימי בית שני, לדולר האמריקאי. מוזיאון אינו בנק, ובית המדרש אינו מועדון. מותר לה לתורה שתהיה מעניינת, ואף מענגת, אך עיקר העונג שבתורה הוא **בעמל שבה**, במסירות שבלימודה, ובעיקר - בעומק שבה, שמהווה אנטיזה לשטחיות ולהמוניות של התרבות המערבית. גם אם נצליח בעזרת שיטות מתוחכמות, להפוך את נערינו לתלמידי חכמים יודעי ש"ס, הפסדנו במערכה, משום שעשינו זאת תוך כניעה לתרבות המערב³. ואין אנו מחפשים רק ידע בתורה, אלא ידע של חיבור והזדהות עם התורה, מלשון "והאדם ידע את חוה אשתו". אנו מבקשים לגדל אנשי קודש ממולאים בתורה ואמונה, באידיאליזם צרוף, המחברים **מתוך כך** לחיי החומר. תלמידי

3. על חשיבות העמל בלימוד, והיחס לאמצעי המחשה שונים, ראה מאמרו של הרב משה לוונטה, "צהר" ז' עמ' 90-92.

חכמים כמו המרגלים, קורח ודואג האדומי, כבר פגשנו בהיסטוריה שלנו, ואת פצעינו אנו מלקקים עד היום. ואם בזמננו אנו מצליחים ללמד מעט תורה, תוך שימוש בהרבה אמצעים מערביים, הרי שיוצא שכרנו בהפסדנו. אשר על כן, עלינו לבחון תחילה את אופייה ומטרותיה של הישיבה התיכונית, כמוסד המשלב לימודי קודש וחול, ולברר האם אכן זהו המודל הראוי לבניית תלמידי חכמים או אף אנשי מעשה שיסודם בקודש.

ב. חשיבות לימודי החול

בבירור יחסנו ללימודי החול⁴, ניתן להציג ארבעה מישורים עיקריים לתועלת שבהם:

1. לרכישת מקצוע

לימדונו חז"ל שמצוה על האב ללמד בנו אומנות (קידושין כט, א), על מנת שיוכל להתפרנס בכבוד, וש"רבים עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם" (ברכות לה, ב). משום כך אף התירו להורים לסכם בשבת עם מורה לאומנות שילמד את בנם (שו"ע או"ח שו, ה), שהרי צורכי מצוה מותרים בשבת, ולימוד מקצוע הוא מצוה (משנ"ב ס"ק ל). מלבד זאת יש בכך תרומה ליישובו של עולם, שערכו רב מאד, בפרט בארץ ישראל.

2. להעמקת התורה

ידועים הם דברי הרמב"ם בהקדמתו ל'איגרת תימן', שהחכמות הן "רקחות וטבחות" לתורה, וכן דברי הגר"א (בהקדמה לספר 'אוקלידס' לר' ברוך משקלוב) "כי כפי מה שיחסר לאדם ידיעות משארי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נלמדים יחד"⁵. כדברים האלה כתבו רבים מגדולי ישראל, ואף נהגו כך למעשה בכל הדורות. דוגמאות לחשיבותן זו של החכמות הביא בפירוט ר' יונתן אייבשיץ⁶.

3. להשכלה והרחבת אופקים

דבר ברור הוא שיש לדבר עם הדור בשפתו, להכיר את תרבותו, על מנת שתהיה יכולת להשפיע עליו, וכדברי הרב קוק "אם אי אפשר לו לכל בן תורה להיות חכם רשמי בכל מקצועות המדעים, אבל אפשר לו להיות איש יודע את המצב הכללי של החכמות בעולם

4. הרחבה ומקורות בנושא זה ראה בספרו של הרב אלישע אבינר "אמונת החינוך" (מהדורת תשס"א) עמ' 96 ואילך.

5. מובא בספר "אדר היקר" עמ' קכט.

6. "יערות דבש" ח"ב דרשה ז.

ואת פעולתן על החיים, למען יכיר את הסגנון הכללי של צביון הרוח שבדורו, כדי שידע איך לפרנסו להיטיבו".

4. להשגת אמונה בה'

לשם בניינו הרוחני של האדם עליו להתבונן במעשי ה' וחכמתו, והרמב"ם הכליל זאת במצות אהבת ה' ומצוות נוספות.⁷

ג. גיל העיסוק בלימודי החול

אמנם, חשיבותם זו של לימודי החול צריכה להיבחן מול שאלת הגיל המתאים לעיסוק בהם, כל מעלה ומעלה על פי עניינה.

מבין ארבעת המעלות שנמנו לעיל ביחס ללימודי החול, הראשונה - מצוות לימוד אומנות - אכן לכאורה שייכת דווקא בגיל הנעורים, כשאר מצוות הבן על האב; אך יש לסייג זאת בכמה הסתייגויות:

1. לא ברור שמצוה זו חלה כיום. לדעת הגר"מ פיינשטיין, בזמננו, שהותר להתפרנס מלימוד תורה, אין הכרח ללמד את הבן אומנות, משום שהתורה שהוא לומד תוכל לשמש לו מקור פרנסה. אמנם, יש מגדולי ישראל שהזכירו מצוה זאת גם בדורנו, ואף התירו ללמוד לימודי חול לשם כך, ומשמע שחלקו עליה.⁸

2. גדר המצוה הוא לימוד אומנות מינימלית, שתמנע הפיכת הבן לליסט, וכל מה שמעבר לכך אינו חשוב כמצוה (עי' מכות ח, ב: "דגמיר אומנותא אחריתי").

3. הצורך בארבע שנות לימוד על מנת להשיג תעודת בגרות, מוכח כמיותר, ועל כך שיש פה "מריחת זמן" גדולה - מעידים כל הנוגעים בדבר: מחנכים, הורים ותלמידים, כך שאי אפשר להכניס את כל ארבע השנים תחת הכותרת "לימוד אומנות"⁹. כיום ידוע שאפשר להשיג תעודת בגרות בשנה אחת ואפילו פחות, ועל כך יעידו כל לומדי המכינות באוניברסיטאות. ב"מכון לב", למשל, יש מסגרת בעלת ניסיון של כעשר שנים בהצלחה מרובה, ולא דווקא

7. הלכות יסודי התורה פ"ב, והרחיב והדגים במורה נבוכים א, לד. וראה במאמריהם של הרב שלמה אבינר ('צהר' א), הרב רפי פוירשטיין והרב אורי שרקי ('צהר' ב), דרור פיקסלר וישראל שריר ('צהר' ד), הרב מיכאל אברהם ('צהר' ו) ומנחם לבני ('צהר' ח).

8. עי' אגרות משה יו"ד ד, לו-יא, ולעומתו "קובץ שיעורים" ב, מז, וגדולים נוספים. ועי' בה"ל (שו, ה ד"ה וללמדו).

9. ובכך תשובה גם לצורך הלאומי בבעלי אומנויות שהן יותר מאשר מינימליות שנועדו למנוע היות הבן ליסט - אכן יש צורך ברופאים וכדו', אך את תעודת הבגרות המהווה בסיס להכשרתם ניתן להשיג בזמן קצר בהרבה.

למוכשרים במיוחד, וזאת על אף שמדובר בשנה אחת, כשחציו הראשון של היום מוקדש ללימודי קודש, והבחינות הם גם ברמה של 4 ו-5 יחידות! יצוין שבמסגרת זו משתלבים גם בחורים מהציבור החרדי שאין להם אפילו רקע של בית-ספר יסודי!

ביחס לשאר המעלות שנמנו, השנייה - לצורך העמקה בתורה - אינה מצריכה לימודי חול אינטנסיביים בצעדי הלימוד הראשונים הנעשים בגיל זה, והשלישית - לצורך השפעה חברתית - ודאי אינה נצרכת בגיל צעיר. הרביעית - לפיתוח אהבת ה' ויראתו - הוגדרה על ידי הרמב"ם עצמו כשייכת רק לאחר מילוי כרסו בהוויות דאביי ורבא, "שהן מיישבין דעתו של אדם תחילה"¹⁰, הן מבחינת קדימותם וחשיבותם, והן מבחינת ההכנה הרוחנית שהם יוצרים בנפש הלומד למניעת כניסת דעות זרות במהלך לימוד החכמות.

ואכן, רבים מגדולי ישראל שצידדו בעיסוק בלימודי החול באופן עקרוני, הדריכו לעסוק בהם דווקא על מצע תורני איתן. וכך כתב הריב"ש (סי' מה) על הרמב"ם עצמו:

ואין להביא ראיה מהרמב"ם ז"ל (שבעצמו עסק בחכמות) כי הוא למד קודם לכן כל התורה כולה בשלמות, הלכות ואגדות, תוספתא ספרא וספרי וכולא תלמודא בבלי וירושלמי... ובארו שם הא בגדול הא בקטן, כלומר - כשהתלמיד אדם גדול - מותר, שיבור הסולת וישליך הפסולת...

וכן כתבו גדולים בדורות האחרונים, כגון הנצי"ב, שעל אף יחסו החיובי לעיסוק בחכמות¹¹, כתב בפירושו לתורה:

אי אפשר לקוות להשיג מעלת התלמוד וחכמת הטבע יחד, אם לא שיקדים עמל התלמוד הרבה, ואחר שכבר עמל ומצא כדי מידתו, אז יכול להפנות גם לשארי חכמות, ויהיו שניהם שמורים ומתקיימים בידו... מה שאין כן בעוד לא גדל בלימודו, אין חכמת חיצונית מועיל למעלת כבוד הישראלי כלל, ולא עוד אלא... (ש)מטים המקראות לעקלקלות¹².

וכך כתב גם הרב קוק ביחס לבי"ס "תחכמוני" ששילב לימודי קודש וחול:

מייסדי ה'תחכמוני' ומנהליו בעצמם עומדים תמיד הכן לייעץ לכל אב דורש עצתם, אם יתן את בנו למוסדם או למוסד שהוא כולו קודש, שאם אך יש כח בידו אל ינתק את בנו אפילו לשעות קצובות ממקור החיים של תורה שבכתב ושבע"פ¹³.

10. הל' יסודי התורה ד, יג.על

11. "העמק דבר" שמות לז, יט, במדבר ח, ב-ד.

12. "הרחב דבר" דברים לב, ג.

13. אגרות הראי"ה סי' תרמד. באותה איגרת מציין הרב שלימודי חול בגיל זה מיועדים רק לאלה שמצבם הכלכלי של הוריהם מחייב זאת, והם אנוסים על כך! אמנם, במקורות אחרים ניתן להבין שיש מקרים שזה רצוי לכתחילה, ויש לבחון כל התייחסות של הרב לגופה, על איזה רקע ולמי נאמרה, ואכמ"ל. ראה בעניין זה "אמונת החינוך" עמ' 121 ואילך, ובמקורות המובאים שם.

ד. ישיבה תיכונית כ"הוראת שעה"

בפועל, תופעות של שילוב לימודי קודש וחול בגיל צעיר נדחו על ידי רבים מגדולי ישראל באופן עקרוני¹⁴; וכשהונהגו על ידם, היה זה כהוראת-שעה ומשיקולים של תועלת רוחנית ומניעת פרצה גדולה יותר, ולא כאידיאל ולכתחילה¹⁵. כך, למשל, היתה דעתו של הרב ריינס, ששיבתו "ישיבת לידא" מוכרת כ"ישיבה התיכונית הראשונה". מניעיו להקמתה של הישיבה היו פרגמטיים: לשם מניעת נהירת תלמידים לבתי הספר של הממשלה הרוסית, לשם הצבת אלטרנטיבה ל"רבנים מטעם" וכן למטרות נוספות, וכלשונו: שהישיבה "תוכל להיות נקודת הצלה ליהדות"¹⁶. גם בישיבות התיכוניות שהוקמו בארץ, השיקולים להכנסת לימודי חול היו פרגמטיים ותוצאה של כורח. כך בישיבתו של הרמ"א עמיאל: "היישוב החדש"¹⁷, וכך גם בישיבת "כפר הרא"ה", שהוקמה בתחילה כ"ישיבה קטנה", ולאחר כעשר שנים הוכנסו בה לימודי החול בעקבות לחץ כבד של ההורים ושל ארגון "בני עקיבא" ומתוך חשש כבד להתדלדלות איכותית וכמותית של הישיבה, שהובילו את הרב נריה להבנה שעדיין אין הציבור בשל לכך¹⁸. גם ה"ישיבה לצעירים" של מרכז-הרב לא הוקמה על ידי הרצי"ה קוק כ"ישיבה תיכונית, אלא כ"ישיבה קטנה", שאמנם הוכנסו בה "חידושים" כגון לימודי לשון ומעט היסטוריה וכדו', אך על טהרת הקודש, כתכנית לימודים עצמאית שאינה כפופה למבחני משרד החינוך מבחינת התוכן והמינון. הפיכתה לישיבה תיכונית, כפי שהיא כיום, נעשתה גם היא בשל לחץ ההורים, וב"סיפור זוחל", ולא מלכתחילה¹⁹.

ממילא, היתה לתפיסה זו גם השפעה על אופי הלימוד, מינונו, תוכנו, אופיו של צוות המורים, ועוד. כך למשל נקבעו כללים ברורים, כגון: לימודי הקודש הם עיקר והחול טפל, לימודי החול מתנהלים בשעות הערב בלבד, לימודי החול נעשים מחוץ לכותלי הישיבה, לימודי החול הם רשות ואינם חובה, כל המורים חייבים להיות יראי שמים וכו'. אלה סייגים שנקבעו על ידי הרב עמיאל, וכך גם הונהג בישיבת "כפר הרא"ה" וב"ישיבה לצעירים" ברמה כזו או אחרת²⁰.

14. ראה למשל שו"ת הרשב"א סימן תיח ד"ה "עוד נזכר בכתב אדוננו שישית".

15. בבחינת עניין זה, יש להבדיל בין סוגים שונים של לימודי חול, וכן בין גישות שונות של גדולי ישראל לחיבור קודש וחול באופן כללי, ולכן הוזכרו דווקא גדולים שדעתם העקרונית על לימודי החול חיובית.

16. ספר לידא עמ' 107. על תולדות ישיבה זו ושאר הישיבות התיכוניות שבאו אחריה ראה "בוגרי הישיבות התיכוניות בא"י", מרדכי בר-לב (עבודת ד"ר).

17. שם עמ' 101-102.

18. שם, עמ' 127.

19. על פי עדות בע"פ של אחד מראשיה. על דעתו של הרצי"ה ראה "תורת אמך" עמ' 20.

20. ראוי להזכיר בהקשר זה את דברי הרב קוק זצ"ל באיגרת קע, שזכתה לשם "איגרת החינוך", בה

ה. הרש"ר הירש - "תורה עם דרך ארץ"

מי שלכאורה ראה בשילוב זה ערך אידיאלי לכתחילה גם בגיל התיכון הוא הרש"ר הירש, מייסד שיטת "תורה עם דרך ארץ" בגרמניה. אמנם, בשל אישיותו המורכבת, היו שהתייחסו לגדלותו התורנית, ורצו לטעון שהיתה זו הוראת שעה למקומו וזמנו, עקב הכרח כלכלי, או מתוך כפייה של השלטונות, והיו שאחזו בפתחותו התרבותית ורצו "לגייסו" להכשר כניעתם והתבטלותם לתרבות העמים. כנגד אלה ואלה גם יחד, מאריך לבאר הגרי"י וינברג²¹, שהיתה בכך מגמה לבנות קומה יהודית שלמה, שחיי תורתה אינם רק במישור המעשי-טכני, אלא יש בהם מערכת תרבותית מקיפה, שיסודה בתורה, והיא מגיעה עד אחרון רובדי החיים - במדע, במסחר, באומנות וכדו'. וכך הוא כותב:

ההתבדלות מן העולם, ההתרחקות מכל הלימודים שכל מי שרוצה לעסוק בישוּבו של עולם צריך להם, גרמו לכך שהשם 'יהדות' נעשה בפי רבים לשם נרדף לעניות תרבותית. משום כך ברחו מן היהדות יהודים רבים אחר שטעמו טעם ההשכלה החילונית... רק מתוך הסבר מקיף ומעמיק של היהדות ושל רוחה אפשר להציל את אלה התועים אחרי התרבות הזרה, בחשבם כי אין ביהדות אלא תביעות ללא משמעות, ומשמעת ללא רוח... אין בכתביו של רש"ר"ה ולו רק מילה אחת אשר תיתן מקום למחשבה כי לדעתו יהדות ותרבות כללית משלימות זו את זו. אין אפילו רמז לכך שהיהדות עליה לסבול תרבות אחרת, אלא תמיד הוא חוזר ושונה שהיהדות היא הצורה העילאית של תרבות האדם, היא התרבות בה"א הידיעה... (הוא) לא קיים את התרבות הנוכחית אלא לאחר שעברה בכור המבחן של תרבות ישראל, זאת אומרת של תורת ישראל.

שני יסודות עולים מדברים אלו של הרב וינברג: האחד - גם לדעת הרש"ר הירש שילוב לימודי קודש וחול בגיל צעיר הוא תולדה של כורח²², אמנם תרבותי ולא כלכלי, והדבר השני - כתוצאה, לשיבה התיכונית יש מקום רק אם היא אכן מובילה לשלמות הרוחנית אותה

כותב הרב שיש להבדיל בין חינוך, שעניינו מצבו הרוחני של הנער, שהוא העיקר, לבין הכשרה למלחמת החיים, שהיא צדדית וטפילה. וכך כותב הרב ביחס לשילוב לימודי חול במוסדות החינוך: "גם אלה אשר החיים הכבידו עליהם את אכפם, והם מרגישים לחץ כבד ברוחם מדאגת החיים הזמניים של בניהם, והרשו להם לצרף לתכונת הלימוד חול אל הקודש, אל נא ישכחו, כי צירוף זה צריך שמירה גדולה... אל נא ישכחו, כי לא שפות זרות, לא לימודים שמגמתם היא הכשרות חומריות, יצאו ביחוד מציון, אלא 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים'".

21. שו"ת "שרידי אש" סוף חלק ד, וכן "הרש"ר הירש ומשנתו" עמ' 190.

22. על כך מעיד גם תלמידו הרב יעקב רוזנהיים, "במעגלי שנה" כרך א. וראה דברי הרש"ר"ה עצמו, "יסודות החינוך" ח"ב עמ' קלח.

מחפש הרשר"ה. גם אם יימצאו חולקים על המסקנה הראשונה, ויראו את דעתו של הרשר"ה כדוגל בלימודי חול לכתחילה, יהיו חייבים הם להודות שלא יתכן, לשיטת הרשר"ה, לאפשר לימודי חול כל עוד הם פוגעים בשלמות הרוחנית של הנער. ובלשונו הוא:

אילו עמדנו בפני הברירה: או תלמוד תורה, או השכלה כללית, היינו מחליטים וקובעים: קודם כל תורה ואחר כך השכלה!²³

מציאותה של הישיבה התיכונית, אם כן, מחייבת אותנו בשיקול דעת מחודש באשר לשאלת נחיצותה, בבחינתם של שני פרמטרים:

1. האם הצרכים שהתירו את הקמתה עדיין תקפים?
2. האם אכן עונה הישיבה התיכונית במתכונתה הנוכחית על צרכים אלו?

ו. הישיבה התיכונית כיום - הצורך מול התוצאה

עם בחינת השיקולים שהובילו להקמת הישיבה התיכונית בעבר, נראה כי רובם אינם תקפים בזמננו. לא רק מניעיו של הרב ריינס, אלא גם של הרב עמיאל והרב נריה. המצב הכלכלי כיום שונה בתכלית משנות קום המדינה, כך גם זקיפות הקומה ומעורבותו של הנוער, וכן גם המעמד הרוחני של חלק גדול מההורים. כך נוצר מצב אבסורדי: רמתו הרוחנית של הציבור עלתה לאין ערוך ביחס לרמתו בעבר, ישנן עשרות ישיבות גבוהות והסדר (לעומת ישיבה יחידה באותה תקופה - ישיבת כרם דיבנה), בוגרי ישיבות למאות ולאלפים, אבל החינוך של בניהם נשאר בהתאם לרמתם הרוחנית של ההורים בשנות קום המדינה; תופעה שאין לתת לה הצדקה.

מאידך, ישנם צעירים רבים שבשבילם הישיבה התיכונית היא הכרח, או בגלל מצבם הרוחני, או בגלל יכולתם הלימודית על כל מרכיביה (כגון: כוח-רצון ומשמעת-עצמית, שהן תכונות הכרחיות בישיבה קטנה, וראה להלן), ויתכן שישנן סיבות נוספות המחייבות קיומה של מסגרת שכזו.

מסקנת הדברים היא, שלא יתכן שנחנך את הנוער ללא קיומן של ישיבות תיכוניות, אך אין כל הצדקה לקיומן כמתכונת בלעדית²⁴; ואכן, ידוע לי שמרן הרב שפירא שליט"א ומרן הרב אליהו שליט"א אינם רואים את המצב כמוצדק, וגם ניסו לפעול בעניין, וסיבת שתיקתם היא משום שהציבור נותן להם תחושה שמבחינתו זהו דבר שאינו נשמע.

23. יסודות החינוך עמ' קלו-ז.

24. על הצורך בשני סוגי המוסדות, ראה להלן דברי הרב קוק. גם הישיבות הקטנות יצאו נשכרות מקיומן של הישיבות התיכוניות, משום שברור שלא כל אחד מתאים לישיבה קטנה, או בשל מצבו הרוחני, או בשל יכולתו הלימודית, או אי יכולתו להיות במסגרת התלויה במשמעת עצמית, ובפועל לרוב יש לישיבות הקטנות את היכולת לברר זאת, ולהפנותו לישיבה תיכונית. כשם שלמציאותו של מסלול

יתר על כן, היותה של הישיבה התיכונית מסגרת בלעדית, היא אחד הגורמים המכריעים לפיחות הגדול שחל בערכה!

שכן, אם עד כה עסקנו ביחס **העקרוני** לשילוב לימודי החול, הרי שאם נבחן את המישור **המעשי**, לעומת, למשל, חזונו של הרש"ר הירש, תתבסס מסקנתנו הנ"ל ביתר שאת. הרש"ר, מייסד "תורה עם דרך ארץ", שאף לבניית קומה רוחנית שלמה בנפש הנער, בה אין הקודש והחול משמשים בערבוביה, אלא יש לנער חוט שדרה עמוק ומובנה, התופס את התורה כמערכת תרבותית שלמה. מערכת זו, היא רחבה דיה עד שיש ביכולתה לכלול את כל צדדי החיים, החל בלימודי החול בצעירותו, והמשך בכל אשר יפנה ויעסוק בימי חייו - הכול ייבחן באמת-מידה של תורה, ואם ימצא מתאים יצטרף ויהיה חלק אינטגרלי מקומתו הרוחנית.

למותר לציין, ששילוב לימודי הקודש והחול באופן שהוא נעשה כיום, אינו מוביל להגשמת חזון זה, וההפך הוא הנכון. בפועל, במוסדות רבים שילוב לימודי קודש וחול הביא לכדי השתלטות כמעט מוחלטת של החול על הקודש²⁵: יחס התלמידים ללימודי הקודש ידוע, צורת התפילה, מושאי ההערכה של הנוער כפי שהם ניבטים במקומות רבים בחדרי הפנימייה וכו'; דוגמאות אלה ואחרות יש בהן בכדי להעמידנו על כך שהאווירה ברבים מהמוסדות רחוקה מלהיות מקום של קודש-שמרומם-את-החול.

25. אחד בציבור הדתי-לאומי, קרי - הישיבות התיכוניות, יש השלכות קשות מאד, כך גם למציאותו של מסלול אחד בציבור החרדי, קרי - הישיבות הקטנות, יש השלכות הרסניות. מעבר לכך, יכול להיות קשר בין שני המסלולים להעברת תלמידים מצד לצד, על פי טובתם של התלמידים, במידה שנקלטו במסלול שאינו מתאים להם, או שחלו בהם שינויים המחייבים זאת.

על כך נכתב רבות. לאחר כעשר שנים של שילוב לימודי קודש וחול בכפר הרא"ה, כתבו על כך ראשי הישיבה "ארבע שנות לימוד המקנות בסופן תעודת בגרות, שנות לימוד עם שאיפה לתכלית בצדן, מקהות בהרבה מהתחושה החלוצית הרעיונית" הרב אברהם צוקרמן, "זרעים" כה(8) תשכ"א. ב"עלי גבעה" יא תשכ"ג כותב הרב נריה שזה משום ש"חלוציות ותועלתיות משמשות בערבוביה".

וראה למשל דבריו של בנימין דומוביץ, "ניב המדרשיה" כב-כג תש"ן עמ' 250: "בהוא אמינא סבורים היינו שטוב ויפה הדבר לשלב גם לימודי קודש (תנ"ך ומחשבת ישראל) במסגרת לימודי החול, ובכך לקדש גם את החול, אלא דא עקא שתחת לקדש את החול נמצאנו לעיתים מחללים את הקודש... (ולכן) עדיף ורצוי להבדיל בין קודש לחול, כי לא זו בלבד שהפכו את לימוד הגמרא ל'מקצוע' בין שאר המקצועות, אלא גם תנ"ך ומחשבת ישראל הפכו ל'מקצועות', עם כל התוצאות השליליות הנלוות אליהם" (ולפיכך מציע הכותב ללמד גם תנ"ך ומחשבת ישראל בשעות הבוקר).

וכן שם, עמ' 253: "אין ספק כי הלימודים הכלליים, המלווים במבחנים שוטפים ובבחינות בגרות... היו גורמים פוטנציאליים כבדי משקל להיסח הדעת מתלמוד תורה". זאת, למרות דעתו הברורה ש"בטוחני שקברניטי הישיבות התיכוניות לא יציעו לבטל את הלימודים הכלליים... לא יעלה על הדעת לבטל (את הלימודים הכלליים - מ. א.) שהוכנסו לישיבה התיכונית מלכתחילה ובכוונת מכוון".

ומעיד על כך גם הרב יוסף בא-גד, "הצופה" יט אב תשס"א.

אמנם, אי אפשר להתעלם מנתוני הפתיחה של התלמידים, הרקע בבית, השפעת הרחוב, וכדו', ולפיכך נראה שמדד אמיתי יותר יתקבל מתוך בחינת האווירה שהמוסדות עצמם משרים בתוכם באופן רשמי, וגם כאן התוצאות אינן מעודדות בלשון המעטה²⁶.

אפשר למצוא ישיבות תיכוניות שבהן נערכות בחינות במתמטיקה בבית המדרש, כיוון שזה יותר נוח, או למצוא ברשימת "דרושים" שמפורסמת על ידי ישיבה תיכונית, את מקצוע התנ"ך רשום אחרון ברשימה, אחרי כימיה, אנגלית וכד'. יש ישיבות תיכוניות בהן מלמדות מורות (לעיתים אף כאלו שאינן צנועות בלבן או באופיין!), יש מקומות בהם מלמדים מורים בעלי דעות "מתקדמות", ולעיתים גם חילוניים במוצהר. ישנם מוסדות שאת טיוליהם מדריכות בנות, על כל המשתמע מכך מבחינת לבוש והתנהגות המתאימים לטיול. ארכו המופרז של החופש הגדול הוא בהתאם לנהוג בחינוך החילוני, שלא לדבר על חומר הלימודים שפעמים רבות אינו תואם לרוחה של תורה²⁷. גם האופן שבו מוסדות רבים מפרסמים עצמם, מעיד על כך שלא לימוד התורה ושאיפות של קודש עומדים במרכז הווייתם. החמור מכל הוא, שלדברי מחנכים מדובר במגמה ולא רק בתופעה, וזאת בין השאר בגלל התחרות הגדולה בין הישיבות על קליטת התלמידים, מה שמוביל להגברת המצויינות בלימודי החול, על חשבון לימודי הקודש ואווירת הקודש.

אמנם ראוי לציין שיש מוסדות מועטים שמצליחים להישמר ממקרים שכאלו לאורך שנים, ולפחות מהסוג היותר חמור שבהם. אך גם בהם, מוזר הדבר, שמשרד החינוך הצליח לבנות תכנית לימודים שמתאימה בדיוק לרמת דרישותיהן הרוחניות של כל הישיבות התיכוניות מבחינת חומר הלימודים, הזמן הנצרך לעיסוק בהם וכדו'²⁸. מעניין היה לראות ישיבה שבה אין ניגשים לבחינת בגרות מסוימת, משום שראש הישיבה החליט שלבניין הרוחני של תלמידיו אין צורך שיעסקו בתחום מסוים השייך לבחינה. מאידך, לא נראה ראש ישיבה תיכונית שמדריך את תלמידיו לעסוק בלימודי חול בהיותם בישיבה גבוהה או הסדר.

את המסר הזה התלמידים קולטים היטב. הקודש חשוב בצורה מוגבלת, אין יכולת אמיתית לשלב בין קודש וחול, ותכלית שנות ההתבגרות - להתכונן לחיי הפרנסה בעתיד²⁹. הבעיה היא שהישרות של התלמידים תגרום להם להסיק מסקנות נוספות, כל אחד לפי דרגתו, ואם

26. מסיבות מובנות לא נזכיר כאן שמות של מוסדות ספציפיים.

27. ראה מאמרו של יצחק גייגר, "הרהורים על לימודי האזרחות בחינוך התורני", "צהר" ד. כמו"כ ראה מאמרו של ד"ר איתמר ורהפטיג "אוטונומיה בחינוך", "הצופה" ה' באלול תשס"א.

28. בפועל יש ישיבות שמשרד ה"חינוך" כפה עליהם לוותר על פעילות חינוכית, ולהוסיף שעות לימודי תיכון, משום שהוא מעוניין בממוצע ציונים גבוה, וחינוך, כידוע, קשה יותר למדוד!

29. גם לימודי החול יצאו ניזוקים מכך, משום שגם הם נלמדים שלא מתוך אהבת הלימוד וביקוש החכמה, אלא כאמצעי תחרותי והישגי.

ייחלש משהו מבחינה רוחנית, ספק אם יש לנו בסיס מוסרי איתן לתבוע ממנו להמשיך בדרך הבינונית ובשניות הזו, מאחר ואנחנו עצמנו נכנענו³⁰.

ז. הישיבות התיכוניות - דרך ללא מוצא?

כאמור בתחילת המאמר, המצב בישיבות התיכוניות נראה בעיני רבים כלאחר ייאוש. משיחות רבות עם תלמידי חכמים, מחנכים, חברי ועדות במשרד החינוך המופקדים על הנושא, הורים ותלמידים, עולה שמדובר כמעט במבוי ללא מוצא. בכל זווית שבה נרצה להתחיל לתקוף את הבעיה, תיפתח לנו חזית חדשה. כך שהדוגמאות שהובאו באשר למתרחש בישיבות התיכוניות אינן יכולות להיפתר במסגרת הישיבה התיכונית בלבד. היחס ללימודי הקודש, למשל, מתחיל פעמים רבות בבית, שם אין דוגמא אישית של קביעת עיתים לתורה, ויש מתירנות - טלוויזיה, אינטרנט וכדו' - המנטרלים כל שאיפת קודש. גם התביעה להגברת לימודי החול, והעמדת ההצלחה הגשמית בראש סדר העדיפויות, מגיעה מכיוון ההורים.

אמנם, תופעות אלה הן בבואה של המצב בישיבות הגבוהות וההסדר שהורים רבים הם בוגריהם. גם הר"מים בישיבות התיכוניות, שיש התולים בהם את הקולר בשל רמת ידיעותיהם בתורה או בשל קשרם לתורה, הם תוצר של הישיבות שלאחר התיכון. וחוזר חלילה, הישיבות שלאחר התיכון עושות את המרב עם התוצר שמתקבל מהישיבה התיכונית. ועוד לא הכנסנו למעגל הקסמים הזה את ביה"ס היסודי וחטה"ב, ואת משקלם של תנועות הנוער, ופרמטרים רבים נוספים, ולתחושת רבים כמעט שאין קצה חוט לפתרון.

ואולם, בסיסה של הבעיה הוא, שאיננו חברה שעיקר מעיינה בקודש, שכל מניעה ועשיותיה נובעים ממנו, שרואה בלימוד תורה ערך עליון. לימוד התורה אינו חלק אינטגרלי מלוח הזמנים שלנו, והתעסקותו (המוצדקת) של רוב הציבור בחיי המעשה, ללא "מילוי מצברים" רוחני, מביאתו לידי שחיקה. הצבת לימוד התורה כאידיאל, על ידי קביעת עיתים לתורה, על ידי החשבת מקומות תורה ולומדי תורה, ויצירת אווירה ציבורית מתאימה, תאפשר את השינוי.

קצה החוט, אם כן, נמצא באותם חלקים בציבור המקושרים יותר לקודש, שככל שיציבו הם את לימוד התורה בראש סדר העדיפויות, בלימודם האישי ובחינוך בניהם, יקרין הדבר על כלל הציבור.

30. על השפעת הקונפליקט שבין לימודי קודש וחול ו"תרומתו" לשיבוש זהות רוחנית מוגדרת בקרב הלומדים בישיבות התיכוניות, ראה "ניב המדרשיה" כד-כה עמ' 299.

הקמת ישיבות-קטנות כמסגרת מקבילה לישיבות התיכוניות, תעמיד את לימוד התורה על סדר היום הציבורי³¹. אין זה אומר שלמחרת ירוצו כל התלמידים לבית-המדרש, אך כשלימוד התורה נתפס על ידי חלק מהנוער כמרכז החיים והשאיפות, כדבר שאפשר גם ליהנות ממנו, כערך שמבינים את חשיבותו ותרומתו לאומה ולפרט, יש בכך בכדי ליצור מעגלים מתרחבים והולכים, איש לפי דרגתו. במקביל, בתהליך של שנים, ככל שירבו התלמידים בישיבות הקטנות, יהיו לישיבות הגבוהות ולישיבות ההסדר נתוני פתיחה טובים יותר, רמת הר"מים והמחנכים תעלה, וממילא של התלמידים, וחוזר חלילה.

ח. ישיבה תיכונית והתגדלות בתורה

התוצר של הישיבה התיכונית צריך להיבחן בפרמטר נוסף - היכולת להציח ת"ח גדולים בשיעור קומה. יש שיטענו שעצם העלאת השאלה, יש בה ביזוי לאותם ת"ח רבים שצמחו מהישיבה התיכונית, ולא היא. לתלמוד תורה אין שיעור, ואלו ארבע שנים משמעותיות מאד. אילו היו חייו של משה רבנו מתארכים בארבע שנים, ודאי היה גדול יותר בתורה, וכך גם תלמידי החכמים בדורנו. ודאי כשמדובר בשנים בהם מעצב הנער את אישיותו, ובונה אותה מתוך האקלים בו הוא חי. ואכן, כך היא דעתו של הרב קוק, למשל, שכותב באיגרת תק"ע לרב מימון:

...והנני מעיד נאמנה שתקווה להעמיד לנו דור של תלמידי חכמים יראי ד' וחושבי שמו, דבקים באהבת תורה ויראת שמים, חריפים ושנונים, כימי עולם, דווקא מהמוסד הקדוש נשקפה לנו, ודווקא מצורתו המסורתית הקדושה ההולכת בעקבות שלמי אמוני עם ד' גדולי התורה והיראה מעולם... ודווקא מבית המדרש העתיק וממתמידיו תצא תורה ואורה לישראל, גם בעת אשר רבים יפנו אחרי דרכים שונים, פונים לכמה סגנונים.

יש, אם כן, מקום לדרכי חינוך אחרות, אך לעולם בית המדרש במתכונתו המסורתית יהווה את הלז של החינוך, ואת המשענת הרוחנית לעם ישראל, שכן זו הדרך לגדל תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה. ובהמשך כותב הרב קוק:

...עם כל מה שאנו מראים פנים של הסכמה לפעמים גם על דרכים חדשים, אם אינם הולכים לפרוץ גדרות עולם, ידוע נדע שסוף כל סוף עלינו לנצור מכל משמר את המבצרים העתיקים. **חורבן נורא (!) הוא לישראל, חלילה, אם יאפסו ח"ו**

31. אין הכוונה לאלטרנטיבה, כשם ששישיבה תיכונית לאומנויות אינה אלטרנטיבה לישיבה תיכונית לתקשורת או ללימודי הסביבה. חברה שחפצה בפיתוח כשרונות אומנותיים של נערים צעירים בונה להם מסגרת מתאימה לכישוריהם, בעלת אווירה ייחודית שתתרום להתפתחותם, ואם אנו חפצים בתלמידי חכמים, עלינו להקים ישיבות לתורה!

החדרים, בתי הת"ת, והישיבות, על פי צביונם העתיק, אפילו אם יבואו תחתיהם בתי-ספר וגיימנסיות מרופדות ברפידות של אמונה ויראת שמים.
ובאגרת תרמ"ד:

מעדרי קודש כאלה, שמקום מרעיתם הוא הישיבות האיתנות, רק מהם יקומו לנו שרי קודש, גדולי תורה, רבי פעלים בעבודה ובמידות תרומיות, כאשר מעולם זאת על ישראל.

בדבריו אלה, הולך הרב קוק בעקבות רבו, הנצי"ב, שכתב:

...גם אם מוכרחים ע"פ המלכות ללמוד לימודי חול, יהא בהשגחה מהרב וראשי ישראל שיהא המורה ירא א-להים... וגם יהיו מפנים שעות מרווחים לעסק התורה, וזה וזה יתקיים בידם, **האף שאין לקוות שיצאו מלימודם בשעות כאלה להוראה, באשר זה דרכה של תורה שאין עמלה ותכליתה מתקיים אלא במי שמפנה כל ראשו בה, ונפש עמל בה עמלה לו לסייעהו לזכות בה, ואי אפשר להיות גדול בתורה בשעה שעוסק בדברים אחרים. וכל גדולי תורה שהמה גם חכמים בלימודי חול אינו אלא שנתעסקו בלימודי חול קודם ששקעו ראשם בתורה, או אחרי שכבר נתגדלו בתורה, אבל ביחד אי אפשר להגיע לתכלית הלימוד...³²**

הסדר הנכון לדעתו הוא לשקוע תחילה בתורה, ולעסוק בגיל מאוחר יותר בלימודי החול על בסיס תורני ומוסרי איתן, ואם לאו - יהיו לו לקלוקל, כמובא לעיל.
גם הרב שאול ישראלי כתב על כך, אמנם בהקשר אחר, ביחס לישיבה החקלאית שהוקמה בכפר הרא"ה בשנת תרצ"ח:

הישיבה החקלאית איננה באה להתחרות בישיבות הקיימות (שכולם קודש - מ.א.). שטח פעולתה הוא אחר לגמרי. היא לא באה לגרוע כי אם להוסיף. לא להוציא את בני הישיבות לישיבה החקלאית, כי אם להכניס את אלה העומדים בחוץ. אלה אשר אין להם אפשרות, מפני תנאי החיים, לקבל תורה בישיבה שאין עמה עבודה... אין מטרתה להוציא מתוכה **גדולי** תורה, היא תשתדל להוציא רק **יודעי** תורה. רבנים, דיינים ובעלי הוראה לא יצאו ממנה, בכל אופן אין זה ממטרתה.

על הישיבות שכולם קודש כתב:

הישיבה לא נתנה את אלה (לימודי חול והכשרה לעבודה), אף גם לא היה זה מתפקידה. יתר על כן, בהיותה לפי תכונתה מוסד תורני הדואג לעליית התלמידים בתורה, התנגדה לכל תנועה מסוג זה בין כותלי הישיבה, בהיות תנועה זו מסיחה את דעת התלמידים מהלימוד והשקידה, וממעטת עי"ז את הכוח החיוני של הישיבה.³³

32. שו"ת משיב דבר חלק א, סוף סי' מד, ד"ה מכ"ז.

33. "זרעים" אייר תרצ"ח.

והדברים יובנו יותר על פי דברי הרב נריה:

אין מקום בישיבה ללימודי חול. מי שניחן בדעה מבין כי לשם ביסוסו של הקודש בלב ונפש, נחוצה הבדלה גמורה בין קודש לחול. שכרם של מרבי שעות לימודי קודש לא יקופח, וכבודן של ישיבות הקודש שיש בהן תערובת-חול במקומו מונח - ברם, רוח של ישיבה עם כל המורס ממנו והנוגע מתוכו, אין בכל אלה³⁴.
וכך אכן מעיד ר' שלום רוזנבליט, ממחנכיה הראשונים של המדרשיה:
אשר לגדול תורה, לא מסתמן סיכוי שבוגר ישיבה תיכונית, איזו שהיא, יכבוש את ה"מזרח" ביהדות התורה בדורנו.
ובהמשך כתב:

...גדולי גדולים בתורה אין בידינו להצמיח בכלים שלנו. אין התיכון, מעצם מהותו וטבעו, הסדנה הכשירה לכך. אך יכולות הישיבות התיכוניות - ובראשן המדרשיה...
להעריך לקראת טיפוחם של תלמידי חכמים משורות האמצע³⁵...
במאמר "הצלחה וכשלון בשיטת 'תורה עם דרך ארץ'"³⁶ כותב פרופ' יחזקאל קוטשר:
...והגורם השני אשר ערער, ללא ספק, בהרבה את בטחונם העצמי של הטובים שביהדות גרמניה, היה אי-הצלחת שיטה זו. על כך עמדו הם בעיקר מתוך פגישת פנים אל פנים עם יהדות מזרח אירופה, כאן (=בא"י), באנגליה ובארה"ב. הן אין ספק - יהדות גרמניה העמידה בעלי בתים משכילים, יודעי ספר, אך האם הצליחה להעמיד תלמידי חכמים מובהקים? וגאוני אדירי התורה מאן דכר שמם! כלום מקרה הוא כי כמעט כל מנהיגיה של יהדות זו מוצאם ממזרח אירופה היה? ד. צ. הופמן, ש. ברויאר, ח. ארנטרוי זכרונם לברכה, ועוד, מהונגריה באו, הרב א. א. קפלן ז"ל מליטא. כמובן שאין לשכוח את המשפחות אוערבך, במברגר, מונק וקרלבוך, אשר העמידו גם בדורות האחרונים רבנים רבים בגרמניה, אבל בכל זאת: יהודי גרמניה החלו תוהים ושואלים עצמם בצדק, האם ייתכן, כי מקדיש אתה חלק ניכר מכוחך ומזמנך ללימודים חיצוניים, שתהיה ביום מן הימים גדול בתורה:
ובהמשך מביע את דעתו על הצדקת שילוב לימודי החול:

ומהו הפתרון? ...אנו יודעים כי יש הכרח **אף** בנו. אין אנו טוענים כי זוהי הדרך היחידה. אנו יודעים **שגם זו דרך** (ההדגשות במקור, מ.א.), ודרך הכרחית ליהדות הדתית, שלא תוכל לחיות בלי רופאים, עו"ד, מהנדסים וחוקרים דתיים, במדינה³⁶...

34. "זרעים" ניסן ת"ש.

35. "ניב המדרשיה" תשל"א.

36. "הרש"ר הירש ומשנתו" עמ' 239. יצויין כי הכותב הוא חתן פרס ישראל (תשכ"א) ולעדוּתו זו, ובפרט המילה "בצדק", יש משמעות רבה.

ט. מהי "ישיבה קטנה"

ישיבה קטנה מטרתה להגדיל תורה בגיל הנעורים באיכות ובכמות, ולהצמיח נערים שיסוד מחשבותיהם ושאיפותיהם וכל כוחות חייהם יושתתו על אדני קדושה וטהרה. מתכונת הלימודים דומה למתכונת בישיבות הגבוהות, תוך התאמה לצרכיו המיוחדים של נער בגיל ההתבגרות. מעבר ללימוד תורה בהעמקה ובהיקף, מושם דגש על פיתוח אישיותו של הנער, על ידי לימודי מוסר ואמונה מתאימים, שיחות אישיות, וכדו'.

מסתבר שבני הנוער מסוגלים להרבה יותר ממה שאנו חושבים. במקום לימודים לבחינות הבגרות מתמלא הנער בבגרות אמיתית; הכרתו שלימודיו בישיבה אינם מיועדים ל"ריצוי המערכת", או לבניית מעמדו הכלכלי והחברתי בעתיד, אלא אך ורק לפיתוחו הרוחני, ממלאת אותו תחושת מחוייבות אישית להכרתו הדתית, לאמונתו, לדקדוקו במצוות, למידותיו³⁷, תוצאה ישירה של העובדה שלימודיו אינם מיועדים להשגת תעודה כל שהיא³⁸. ממילא, המשמעת בישיבה הקטנה מבוססת על התלמידים, כיון שהלימוד וההתפתחות הרוחנית הם "בעיה" של התלמיד ולא של המחנך, והתערבות של הצוות החינוכי נעשית רק במקום הצורך. נוסף לכך את העמל המונע שטחיות, את ניצול הזמן לאורך כל היום וכל השנה, ואת סגולתה של התורה המשפיעה על לומדיה, ונראה, בדרך כלל, בחור בוגר ללא כל השוואה לבני גילו, בעל שאיפות גבוהות ותודעה עצמית ולאומית עמוקה, מעבר להיקף תורני רחב ועמוק.

לשם דוגמה נציין את העובדה שחלק מבוגרי הישיבות הקטנות נכנסים בישיבות גבוהות ובישיבות הסדר לשיעורים גבוהים יותר מכפי גילם, בשל הפער הקיים בינם לבין חבריהם, הן מבחינה לימודית והן מבחינה נפשית ורוחנית.

יחד עם זאת, יש צורך בהכוונה לפיתוח כוחות החיים ובריאות הגוף והנפש, על מנת שהתורה תילמד בהרמוניה ומתוך שמחה ובריאות נפשית³⁹.

37. למידות יש תפקיד חשוב במיוחד בעיצובו של נער בישיבה קטנה, שכן ייחודיותה של המסגרת ודמיונה לישיבה גבוהה, עלולים להביא לידי גאווה והתנשאות, או תחושת רוויה בתורה, ויש אמצעים שונים למנוע תופעות כגון אלו.

38. ראה מאמרו של הרב י. יגל "ניב המדרשיה" תשל"א עמ' קלו: "בן הישיבה איננו לומד לשם ציון - הוא רואה בזה 'תירתי דסתרי'. מטרתו היתה תורה לשמה, תוך חתירה להוציא מן הכח אל הפועל את הערכים אותם רכש - להיטיב את דרכו, ליישר את אופיו ולעדן את מידותיו, כך, שמעשיו יהיו חופפים את תורתו, והאמצעי העיקרי - היגיעה בתורה, וכדברי החזו"א - לימוד הסוגיא המעמיק והממצה מרגיל את האדם לשעבוד לאמת ולדין".

39. בישיבת "מעלה חבר", לדוגמה, יש נסיעה לבריכה בכל שבוע (ודווקא באמצע השבוע, משום שיום שישי ושבט ממילא מהווים הרפיה), הכוללת גם שיעורי כושר. בשעות הפנאי יש שעוסקים בכושר, גנינה, משחקים שונים במועדון, ויש גם כאלה ששמחים ללמוד... לאורך השנה מפוזרים טיולים באזורים שונים, לעיתים גם כולל "אטרקציות". אווירת השמחה

אי העיסוק בלימודי החול - אל לו לנבוע מזלזול בחשיבותם, אלא מהכרה שבשנים יקרות אלו על הנער להתמלא בתורה וקדושה, ומתוך כך יוכל בהמשך חייו לעסוק במקצועות חול מתוך עמדה מוצקה של קודש⁴⁰. למעונינים בכך, צריכה להיות אפשרות לעזוב את הישיבה לאחר שלוש שנים, ולהקדיש את השנה הרביעית להשגת תעודת בגרות⁴¹. מובן הדבר שלאחר שלוש שנות לימוד בהעמקה, מסירות, ואחריות אישית, מתמלא הנער בכלי למידה ואהבת למידה שמאפשרים לו לגשר על פערים במהירות.

סיכום

הפיתרון לבעיית לימוד התורה בישיבות התיכונית נעוץ בשינוי האווירה הציבורית ביחס ללימוד התורה בכלל, ובגיל זה בפרט. חשיבותם הרבה של לימודי החול אינה מצדיקה עיסוק בהם בגיל זה, וכך היתה הדרכתם העקרונית של גדולי ישראל בכל הדורות. יש מצבים בהם התירו את הדבר, משיקולים כבדי משקל, תוך התניה שהנזק ימוזער ככל שניתן. שיקולים אלה ברובם אינם תקפים כיום, והעובדה שאנו כלל לא מתלבטים בשאלה זו - ישיבה קטנה או ישיבה תיכונית - שלרבותינו היא בגדר שאלה קיומית עד כדי "חורבן נורא" (כדברי הרב קוק), היא יותר מתמוהה.

ניכרת בישיבה במהלך כל השנה, ובפרט בימי חודש אדר - יצויין שביוזמת התלמידים ההומור בימים אלה (ויש הרבה מזה, וברמה!) אינו בנוי על קלונו של איש! גם דיבוק החברים ראוי לציון מיוחד, תוצאה של האווירה, השאיפות וכן הלימוד שבזמנים קבועים חוצה גילים (אמנם גם למספר התלמידים יש השפעה), וכך בסיום שנת הלימודים תשס"א היו תלמידים צעירים שפרצו בבכי (!) בשל עזיבת החברים הבוגרים את הישיבה!

40. יחד עם זאת, מוקדשות שעותיים בשבוע לשיעורי השכלה כללית בנושאים שונים על ידי אקדמאי יר"ש, להרחבת הדעת, וכחינוך שאין התנגדות עקרונית ללימודי החול.

41. לישיבת "מעלה חבר" יש הסכם בעניין זה עם "מכון לב".